

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ НАПРЯМ У СФЕРІ ПРИВАТНОГО
ПРАВА**

УДК 347.44

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2022.4.06>

Юрій Михайлович Жорнокуй,

*доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільного права та процесу (завідувач);*

<https://orcid.org/0000-0001-9669-6062>,

e-mail: zhornokuy.ym@gmail.com

**СВОБОДА ТА ОBOB'ЯЗКОВІСТЬ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ
В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ**

Проаналізовано законодавство України, а також доктринальні підходи та судову практику щодо розуміння свободи й обов'язковості виконання договору в цивільному праві України. Зроблено висновок, що законодавство багато в чому створює ситуацію для обмеження дії принципу свободи договору. При цьому ні законодавство, ні правозастосовна практика не містять жодних застережень, які б дозволили змінити відповідний стан справ на користь засад диспозитивності регулювання приватноправових відносин. Зауважено, що принцип свободи договору в межах цивільно-правових відносин не має абсолютного характеру. Акцентовано увагу на тому, що законодавство, крім обов'язковості виконання договору, передбачає також випадки звільнення сторін договору від виконання своїх обов'язків (від обов'язковості договору).

Ключові слова: цивільне право, договір, свобода договору, принципи цивільного права, обов'язковість виконання договору, суб'єкти цивільного права.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Договір є унікальним правовим засобом, який дозволяє здійснювати як нормативне, так і індивідуальне правове регулювання. У першому випадку він установлює норми права – правила поведінки загального характеру, які характеризуються відсутністю вказівки на конкретного адресата, що дозволяє нормам адресуватися не одній, а кільком особам, поіменно не названим, і можливістю їх багаторазового використання. У другому випадку – це індивідуальні правила, які зазвичай є персоніфікованими та вичерпними. У цьому випадку договір є ніби законом у мініатюрі [1, с. 87].

Із теоретичної точки зору важливе значення має постановка питання про принципи договору як основу існування та розвитку цієї правової категорії. Однією з таких засад цивільного законодавства є принцип свободи договору (ст. 3 ЦК України), який означає можливість його сторін самостійно, за власним волевиявленням, у межах, встановлених правом, із дотриманням основ приватноправових відносин і загальних засад цивільного законодавства вирішувати важливі питання щодо врегулювання цивільно-правових зв'язків між конкретними особами за конкретних обставин. Проте відповідна свобода не є безмежною, про що свідчать не лише імперативні правила цивільного законодавства, але й правозастосовна практика. Так, суди постійно втручаються у сферу автономії волі учасників цивільного обороту, визнаючи правочини (договори) недійсними або неукладеними чи недійсними окремі їх умови. Відповідачі у зв'язку з порушенням умов договору часто не без успіху використовують тактику оспорювання договору як підстави позову, тим самим абсолютно недобросовісно ухиляючись від відповідальності і звільняючись від узятих на себе обов'язків.

Звідси нестабільність регуляторного режиму і непередбачуваність реакції судів на укладені договори пов'язується з проблематикою неповного розуміння законодавцем і судами принципу свободи договору, а також надмірним застосуванням режиму обов'язковості виконання договору (умов) сторонами, які його уклали.

Стан дослідження проблеми

Існуючі погляди на свободу договору та його виконання не вирізняються єдністю. Причинами цього є: 1) щодо свободи договору – розуміння його як основної засади цивільного законодавства або принципу; невизначеність змісту свободи договору, оскільки наукова спільнота і судді у своїх рішеннях вкладають різний зміст і елементи цього правового явища; 2) щодо обов'язковості виконання – наскільки жорсткою (імперативною) є відповідна вимога, якщо цивільне законодавство передбачає випадки звільнення сторін договору від виконання своїх обов'язків (від обов'язковості договору).

Мета і завдання дослідження

Метою статті є з'ясування сутності свободи й обов'язковості його виконання в цивільному праві України. *Завданням* статті є з'ясування проблемних питань, які мають місце у правозастосуванні щодо свободи та обов'язковості виконання договору за цивільним законодавством України.

Наукова новизна дослідження

У статті проведено критичний аналіз розуміння принципу свободи договору в цивілістичній доктрині та правозастосовній практиці.

Доведено, що законодавство багато в чому створює ситуацію для обмеження (іноді навіть нівелювання) дії принципу свободи договору, а сам цей принцип у межах цивільно-правових відносин не має абсолютного характеру.

Виклад основного матеріалу

Законодавство встановлює можливість використовувати договір як ефективний правовий механізм здійснення прав і досягнення інтересів учасниками цивільного обороту. У ст. 3 ЦК України серед загальних засад цивільного законодавства окремо виділено свободу договору, яку можна беззастережно визнати принципом договірних прав. Досить поширеним є підхід до використання свободи договору й у судовій практиці¹.

У межах типів договорів виділяються їхні певні види, структурно виділені за главами в першому підрозділі третього розділу книги п'ятої ЦК України. Слід зауважити, що всі цивільно-правові договори не зводяться лише до поіменованих договорів за ЦК України. Відповідно до ст. 6 цього Кодексу сторони мають право укласти договір, не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідний до загальних основ цивільного законодавства, так званий непоіменований договір.

Загальний зміст статей 3, 6 ЦК України знайшов висвітлення й у статтях 627 (свобода договору)² і 628 (зміст договору) ЦК України. Тлумачення поняття «свобода договору» у контексті ст. 627 ЦК України традиційно пов'язують із категоріями «розумність» і «справедливість». Так, відповідно до ст. 627 ЦК України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства,

¹ Постанова Верховного Суду від 14.04.2022 : справа № 375/275/20, провадження № 61-10868св21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104045170> (дата звернення: 12.12.2022); Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 : справа № 553/1091/19, провадження № 61-8504св21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100490809> (дата звернення: 12.12.2022); Постанова Верховного Суду від 24.03.2021 : справа № 639/5311/18, провадження № 61-18793св19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95905037> (дата звернення: 12.12.2022).

² Однак, на думку А. Г. Карапетова, ідея свободи договору, закріплена у цивільному праві, для деяких суддів залишилася не до кінця зрозумілою. Спроби укласти непоіменований договір найчастіше стикаються з нерозумінням суддів, перша інстинктивна реакція яких полягає в забороні [2, с. 104–106].

звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Щодо ч. 1 ст. 628 ЦК України, то зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Отже, залежно від того, чи відповідає той або інший конкретний договір договірному типу, передбаченому в законі, або чи є він результатом вільної творчості сторін, які домовляються, розрізняють договори, що поіменовані в законі та непоіменовані в ньому (невідомі закону).

Свобода договору заснована на свободі волевиявлення, а остання спирається на свободу волі, що реалізується через диспозитивність норм цивільного права. В її основі лежить юридична свобода індивіда здійснювати суб'єктивні права на власний розсуд. Ця свобода поширюється на всі цивільно-правові відносини, а не лише на договірні. Водночас цивільне законодавство, крім диспозитивних, містить імперативні норми, що регулюють договірні відносини. Зокрема, звертається увага, що сам спосіб викладу норм і відсутність посилення на можливість передбачити в договорі інше свідчать про її безумовну обов'язковість для контрагентів [3, с. 67].

Проте у ст. 6 ЦК України не лише проголошується свобода договору, але й визначені обмеження дії принципу його свободи. По-перше, в ній сторонам дозволяється укласти лише договір, не передбачений актами цивільного законодавства, але який відповідає загальним засадам цивільного законодавства; по-друге, сторони можуть врегулювати у передбаченому актами цивільного законодавства договорі не врегульовані ними свої відносини; по-третє, сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд, за винятками, зазначеними в цих актах, або якщо обов'язковість застосування останніх випливає з їх змісту або із суті відносин між ними [4, с. 136]. Аналіз таких принципових положень дозволив зауважити, що, з одного боку, вони свідчать про роль договору як регулятора цивільних відносин, а з іншого, – встановлюють межу дії принципу свободи договору. Виходячи із цього, обмеження принципу свободи договору є водночас межами можливості саморегулювання. Такі межі встановлені у правилах, за якими сторони не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства (абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України)¹. Звідси імперативні приписи, що містяться в актах цивільного законодавства, лише тоді обмежують договірну свободу, коли

¹ Коли в акті цивільного законодавства хоча і не міститься прямого застереження щодо неможливості сторонам відступати від його конкретного імперативного положення, але зі змісту зазначеного акта випливає обов'язковість його конкретного припису через визнання ним нікчемного характеру відступу від нього. Прикладом такого застереження є положення

сторони не можуть відступити від них [6, с. 594]. Отже, правила, вміщені в абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України, які виключають можливість саморегулювання у сфері договірних відносин, слід розглядати як такі, що встановлюють межі свободи договору.

Н. С. Кузнецовою в українській цивілістиці було ґрунтовно досліджено принципи зобов'язального права. Так, до принципів, закріплених у ст. 3 ЦК України, що мають первинне значення для зобов'язального права, вчена віднесла: 1) принцип свободи договору; 2) принцип свободи підприємницької діяльності, не забороненої законом; 3) принцип судового захисту цивільних прав та інтересів; 4) принципи справедливості, добросовісності і розумності [7, с. 9–15].

Розшифровуючи юридичний зміст принципу свободи договору, О. О. Мережко його складовими вважав: а) свободу суб'єктів на власний розсуд укладати договір; б) свободу сторін договору визначати його зміст шляхом взаємної згоди; в) обов'язок сторін при укладенні договору враховувати суспільні та державні інтереси, які виражені передусім у нормах публічного права; г) обов'язковість добросовісного виконання договору [8, с. 169]. З огляду на те, що вказаний підхід був обґрунтований до ухвалення ЦК України, слід звернути увагу лише на «врахування суспільних та державних інтересів», що подається автором як обов'язок та є не проявом принципу свободи договору, а, скоріше, вказує на деякі обмеження щодо цієї свободи. І правова доктрина, і судова практика на сьогодні виходять із того, що тлумачення змісту та сутності відповідного принципу слід проводити системно, шляхом розкриття його через кілька аспектів: 1) свободу у прийнятті рішення щодо укладення договору; 2) свободу у виборі контрагента; 3) свободу у виборі типу та виду договору; 4) свободу у визначенні умов договору; 5) свободу вибору форми договору [5, с. 47]¹.

Проте до принципу свободи договору як до певної «недоторканості» слід відноситися критично. Так, С. М. Бервено вважає, що нормативно закріплена диспозитивність є водночас елементом реалізації принципу свободи договору, що відображають положення ст. 6

ч. 2 ст. 1008 ЦК України, за яким нікчемною вважається відмова сторін договору доручення від імперативного правила щодо їх права на відмову від договору в односторонньому порядку в будь-який час [5, с. 77–78].

¹ Постанова Верховного Суду від 14.04.2022 : справа № 375/275/20, провадження № 61-10868св21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104045170> (дата звернення: 12.12.2022); Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 : справа № 553/1091/19, провадження № 61-8504св21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100490809> (дата звернення: 12.12.2022)

ЦК України. Тому некоректною є конструкція ст. 627 ЦК України, яка визначає свободу договору таким чином, що повністю базується на положеннях ст. 6 ЦК України, яка є лише одним із складових елементів функціонування принципу свободи договору [4, с. 139]. Р. А. Майданик визначає принцип добросовісності як один із засобів певного обмеження принципу свободи договору сторін та контролю виконання сторонами договору [9, с. 71]. А. В. Луць вважає, що ст. 6 ЦК України встановлює лише межі (рамки) свободи договору [10, с. 4], із чим слід погодитися.

Зауважимо, що за цивільним законодавством сторони можуть вибрати форму договору, але лише з тих, які прямо містить законодавство. Так, за ч. 1 ст. 205 ЦК України правочин може вчинятися усно або у письмовій (електронній) формі, а його сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. При цьому правозастосовна практика свідчить про те, що переважна частина правочинів вчиняються у письмовій формі (ст. 208 ЦК України) або у письмовій формі, яка підлягає нотаріальному посвідченню (ст. 209 ЦК України). Отже, право сторін на вибір форми договору зумовлює певні особливості, оскільки законодавство чітко їх визначає та встановлює наслідки недотримання форми правочину (статті 215, 220 ЦК України). За таких обставин вести мову про свободу сторін у виборі форми договору дещо проблематично.

Дискусійність свободи договору стосується не лише його форми. Зауважимо, що відповідна свобода не є абсолютною, оскільки цивільне законодавство містить імперативні норми, які не можуть змінюватися волевиявленням учасників цивільного обороту. Принцип свободи договору дає суб'єктам цивільного права можливість вільно приймати рішення щодо укладання тих чи інших договорів, а також обирати контрагента за договором (ч. 1 ст. 627 ЦК України). Проте за певних обставин ці елементи принципу свободи договору обмежуються. Це відбувається при укладенні публічних договорів, а саме в цивільно-правовому регулюванні відносин споживчої сфери, де на суб'єктів підприємництва покладаються певні правові обтяження, пов'язані з обов'язковим укладенням та виконанням ними окремих договорів (ст. 633 ЦК України).

Однак цивільне законодавство передбачає й інші підстави обмеження принципу свободи договору, що має прояв, наприклад, у виборі контрагента. Відповідно до ч. 4 ст. 362 ЦК України в разі продажу частки у праві спільної часткової власності за порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Так, можна зазначити, що вказана норма не містить прямої вказівки для суду задовольнити відповідні позовні вимоги, проте існування у суду

такого права не викликає жодних сумнівів. Звідси має місце законодавче встановлення обмеження принципу свободи договору, що стосується вибору контрагента за ним. Отже, межі свободи у виборі контрагента можуть обумовлюватися декількома чинниками: а) правовою природою того чи іншого договору; б) особливими вимогами до складу сторін окремих договірних конструкцій, наприклад, публічний договір¹ (ст. 633 ЦК України).

З метою належного забезпечення прав сторін договірних відносин у приватноправовій сфері необхідно посилювати дію засад справедливості договору. Однією з причин виникнення договорів доброї совісті є необхідність захисту інтересів споживачів та інших менш захищених за договором сторін [4, с. 128]. За таких обставин у разі виникнення спору суд повинен мати право ґрунтувати свою позицію не на принципі свободи договору, а на засадах справедливості та здійснити коригування умов договору з метою відновлення балансу інтересів сторін.

Таке право має надаватися суду навіть у тому разі, коли в законі має місце пряма заборона на втручання в договір. Так, відповідно до ч. 2 ст. 634 ЦК України договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, а також якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання або містить інші умови, явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася. Сторона, яка приєдналася, має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності в неї можливості брати участь у визначенні умов договору. Це дозволить забезпечити поширення судового втручання в договір з метою блокування його несправедливих умов.

Дія принципу свободи договору у формуванні його суб'єктного складу найповніше виявляється у разі, коли обидві сторони мають: 1) необхідну для укладення відповідного договору праводієздатність; 2) взаємоузгоджену волю для укладення договору. В інших випадках свобода формування договірних суб'єктів є «врегульованою і контрольованою» [4, с. 149].

¹ Так, за публічним договором підприємець не може відмовитися від укладення договору за наявності в нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг) (ч. 4 ст. 633 ЦК України). І, незважаючи на те, що відповідна стаття містить правило, що в разі необґрунтованої відмови підприємця від укладення публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою, все ж таки відсутні правові перешкоди зобов'язати підприємця укласти публічний договір зі споживачем, за умови, що існує можливість виконання такого договору.

Важливою причиною, яка також утримує законодавця і суддів від більш ліберального підходу до свободи договору, є страх перед можливими зловживаннями учасниками цивільного обороту. Правозастосовна практика свідчить про численні випадки, коли учасники цивільних відносин вводять один одного в оману, нав'язуючи абсолютно несправедливі або навіть додаткові умови, виводять активи, коли приходить час відповідати за своїми зобов'язаннями тощо. За таких умов законодавець та суди просто бояться, причому частково обґрунтовано, що більш широка свобода договору може відкрити дорогу для легітимації такого роду зловживань.

У ситуації, коли через катастрофічне перенавантаження судів і відсутність власного досвіду участі у вільній економічній діяльності у багатьох суддів відсутнім є розуміння свободи договору, їм простіше перестрахуватися і визнати недійсними будь-який «незвичайний» правочин або «незвичайну» умову. У результаті на практиці замість презумпції свободи договору домінує презумпція недійсності будь-якого відступу від встановлених у ЦК України або систематиці права стандартних, типових моделей. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом більш активного вивчення правниками тематики договірної свободи з метою сприяння суддям і законодавцю у справі пошуку найбільш адекватних нормативних рішень [11, с. 444]. Слід визнати, що побоювання щодо можливих зловживань є досить обґрунтованими.

Іноді в межах тих чи інших дискусій про можливість обмеження свободи договору наводяться аргументи на користь того, що доводити потребу/можливість укладення непоіменованого договору або його умови мають прихильники дотримання принципу повної свободи договору. Тобто маємо ту обставину, що якщо сторони вправі узгодити ту чи іншу нестандартну договірну умову або укласти непоіменованій договір, саме вони мають бути готові доводити відсутність заперечень проти такого вияву договірної свободи. Проте, враховуючи засади цивільного законодавства, в Україні все має бути кардинально протилежно, підтвердженням чому є положення ст. 3 ЦК України. Сторони мають право укладати договори про що завгодно і з будь-якими договірними умовами, за винятком випадків, коли вчинення відповідних дій забороняється законодавством. При цьому законодавець має визнати (не лише декларативно!) цю свободу, а суди зобов'язані забезпечувати можливість захисту прав сторін таких договірних відносин у випадку їх порушення. За відсутності переконливих підстав відповідне обмеження свободи договору з боку держави є свавільним обмеженням особистої свободи і свободи економічної діяльності, що суперечить положенням Конституції України (статті 3, 21–24, 42 тощо).

У договірних зобов'язаннях можна віднайти й інші правові засади, без яких неможливе досягнення їх правової мети. Виконуючи функцію загальних засад регулювання, загальні дозволи (саме дозволи!) як такі можуть породжувати юридичні наслідки, тобто бути безпосереднім критерієм правомірної поведінки (наприклад, загальний дозвіл щодо свободи договору). Якщо на тій ділянці соціальної дійсності, де існує загальний дозвіл, немає з цього питання конкретної, спеціальної заборони, то такі дозволи самі собою є підставою для визнання відповідної поведінки правомірною. І це повністю узгоджується із самою його природою: як загальна юридична основа вони можуть – також загальним чином – обумовлювати правомірну поведінку [12, с. 202].

Так, якщо у ст. 627 ЦК України йдеться про свободу договору, а відповідно може, як виняток, виникнути питання про обов'язковість його укладення, то ст. 629 цього ж Кодексу вже закріплює вимогу про *обов'язковість виконання договору* (як постфактум його укладення). Таку правову засаду запропоновано визначити правовим принципом, дію якого в договірних відносинах важко переоцінити, адже завдяки йому забезпечується їх стабільність. Наразі його відсутність призвела б до втрати необхідності в укладенні договорів, позбавлених примусу їх виконувати [4, с. 121].

Цікавою є проблема перенесення обов'язковості договору на інших осіб. Найбільш зрозумілими у цьому випадку є відносини між державою і фізичними та юридичними особами: необхідність підкорення правовим нормам, санкціонованим державою (зокрема, шляхом укладання договору), обумовлена територіальним і особистим верховенством державної влади. Підкорення може мати інше обґрунтування, наприклад відносини членства у певній організації (колективі) можуть породжувати обов'язок певної особи дотримуватися правил, установлених договором, укладеним організацією (колективом) [13, с. 22–23]. Як результат укладення договору та виникнення зобов'язання, його сторони набувають обов'язків, які мають виконувати. Саме здатність до реалізації інтересів під власну відповідальність є основою договору, а зв'язаність договором і відповідальність становлять його неминучі наслідки. Таке правове регулювання з урахуванням приватноправових засад є оптимальним.

Юридично обов'язковість договору забезпечується також системою договірних санкцій та можливістю застосування державного примусу. Державний примус ніби «стоїть за спиною» договору, вступаючи в дію у випадку його порушення. Цей особливий засіб забезпечення відрізняє договори як акти, що отримали визнання і захист з боку правопорядку, від інших суспільних домовленостей [13, с. 23]. Невиконання або неналежне виконання стороною свого договірного

обов'язку є підставою для її притягнення до цивільно-правової відповідальності.

Слід застерегти, що, незважаючи на те, що законодавство закріплює обов'язковість виконання договору (ст. 629 ЦК України), воно передбачає також і випадки звільнення сторін договору від виконання своїх обов'язків (від обов'язковості договору). Так, у Постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 23 січня 2019 р. у справі № 355/385/17 міститься такий висновок: «У ст. 629 ЦК України закріплено один із фундаментів, на якому базується цивільне право – обов'язковість договору. Тобто з укладенням договору та виникненням зобов'язання його сторони набувають обов'язки (а не лише суб'єктивні права), які вони мають виконувати. Невиконання обов'язків, встановлених договором, може відбуватися при: 1) розірванні договору за взаємною домовленістю сторін; 2) розірванні договору в судовому порядку; 3) відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом; 4) припиненні зобов'язання на підставах, що містяться в главі 50 ЦК України; 5) недійсності договору (нікчемності договору або визнання його недійсним на підставі рішення суду)»¹. Тобто йдеться не лише про обов'язковість виконання договору як фундамент зобов'язальних відносин, не лише про відповідальність за невиконання (неналежне виконання) договору або його умов, але й про можливість звільнення сторін договору від виконання обов'язків за ним.

Висновки

Законодавство багато в чому створює ситуацію для обмеження (іноді навіть нівелювання) дії принципу свободи договору. При цьому ні законодавство в особі ЦК України, ні правозастосовна практика не містять жодних застережень, які б дозволили змінити відповідний стан справ на користь засад диспозитивності регулювання приватноправових відносин.

Принцип свободи договору в межах цивільно-правових відносин не має абсолютного характеру. Це підтверджується положеннями цивільного законодавства, що забезпечують порядок укладення, виконання та відповідальності за окремими договірними конструкціями, врегульованими ЦК України (наприклад, публічний договір, договір приєднання тощо), а також відносинами, пов'язаними із захистом прав споживачів.

¹ Постанова Верховного Суду від 24.03.2021 : справа № 639/5311/18, провадження № 61-18793св19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95905037> (дата звернення: 12.12.2022).

Можна виокремити дві основні моделі обмеження свободи договору: 1) встановлення державою прямих обмежень шляхом вказівки на те, які конкретно умови сторонам узгоджувати в договорі заборонено; 2) закріплення законодавцем або вищими судовими інстанціями на рівні закону або правозастосовної практики загальних оціночних стандартів, яким має відповідати правочин та його умови.

Здатність до реалізації інтересів під власну відповідальність є основою договору, а зв'язаність договором і відповідальність становлять його неминучі наслідки. Незважаючи на те, що законодавство передбачає обов'язковість виконання договору (ст. 629 ЦК України), воно передбачає також випадки звільнення сторін договору від виконання своїх обов'язків (від обов'язковості договору).

Список бібліографічних посилань: 1. Фуллер Лон А. Анатомія права / пер. з англ. Н. Комарова. Київ : Сфера, 1999. 144 с. 2. Карапетов А. Г. Свобода договора и пределы императивности норм гражданского права. *Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации*. 2009. № 11. С. 100–133. 3. Дрішлюк В. І. Принцип свободи договору в договірних відносинах у сфері надання медичних послуг. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3–4. С. 67–69. 4. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін. ; за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 896 с. 5. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) : у 12 т. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФОП Колісник А. А., 2010. Т. 1: Загальні положення. 320 с. 6. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) : у 12 т. / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ФОП Лисяк Л., 2012. Т. 7: Загальні положення про зобов'язання та договір. 736 с. 7. Кузнецова Н. Принципи сучасного зобов'язального права України. *Українське право*. 2003. № 4. С. 9–15. 8. Мережко А. А. *Lex mercatoria: теория и принципы транснационального торгового права*. Киев : Таксон, 2002. 464 с. 9. Майданик Р. А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2002. 502 с. 10. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2001. 18 с. 11. Карапетов А. Г., Савальев А. И. Свобода договора и ее пределы : в 2 т. М. : Статут, 2012. Т. 1: Теоретические, исторические и политико-правовые основания принципа свободы договора и его ограничений. 452 с. 12. Алексеев С. С. *Собрание сочинений* : в 10 т. М. : Статут, 2010. Т. 6: Восхождение к праву. 558 с. 13. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / А. П. Гетьман,

В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової.
Харків : Право, 2012. 432 с.

Надійшла до редколегії 13.12.2022

Прийнята до опублікування 22.12.2022

Zhornokui Yu. M. Freedom and obligatory performance of a contract in the civil law of Ukraine

An analysis of the legislation of Ukraine, as well as doctrinal approaches and judicial practice regarding the understanding of freedom and obligation to perform a contract in the civil law of Ukraine, has been carried out. It has been concluded that the legislation in many respects creates situation where the principle of freedom of contract is restricted. At the same time, neither legislation nor law-enforcement practice contain any reservations that would allow changing the relevant state of affairs in favor of the principles of dispositive regulation of private law relations.

It has been noted that the principle of freedom of contract within civil law relations does not have an absolute nature, which is confirmed by the provisions of civil legislation that ensure the procedure for conclusion, execution and responsibility for individual contractual structures regulated by the Civil Code of Ukraine (e.g., a public contract, an accession agreement, etc.), as well as relations connected with consumer protection.

Based on the conducted research, it has been proposed to single out two main models for restriction of contract freedom: 1) establishment of direct restrictions by the state, by indicating which specific conditions the parties are forbidden to agree on in the contract; 2) consolidation of general evaluation standards that the transaction and its terms must meet by the legislator or higher courts at the level of law or law enforcement practice.

Attention has been focused on the fact that the ability to realize interests under one's own responsibility is the basis of the contract, and that contractual binding and responsibility are its inevitable consequences. Despite the fact that the legislation provides for the obligation to perform the contract (Article 629 of the Civil Code of Ukraine), it also provides for cases of contract parties' release from the performance of their obligations (from the obligation of the contract).

Key words: civil law, contract, freedom of contract, principles of civil law, obligation to perform the contract, subjects of civil law.

